

literatuur geen plaats is ingeruimd voor de behandeling van de letterkundige producten van degenen die in Groenevelds boek de terechte protagonisten zijn maar wier namen op een enkele uitzondering na in *het kader van de literatuurgeschiedenis* vergeten zijn. Ook gedurende de vijf jaar Duitse overheersing kwamen de schrijfsels van Martien Beversluis, Henri Bruning, Jan Eekhout, Steven Barends, George de Sévooy, George Kettmann en al die anderen immers niet uit boven het gebruikelijke bloed-en-bodem-repertoire. In zijn nabeschuiving brengt Groeneveld uitsluitend het falend boekenbeleid en andere propagandamiddelen in verband met de allengs groter wordende kloof tussen de nationaal-socialisten en de rest van de Nederlandse bevolking. Natuurlijk weet hij dat dat effect eerder te maken heeft met de Duitse horreur van jodenvervolging, executies, uithongering en vrijheidsberoving. Maar het is onhandig dat Groeneveld op die plaats in zijn studie deze maatschappelijke context buiten beschouwing laat.

Het fraai uitgegeven en kleurrijk geïllustreerde *Zwaard van de geest* is een boekhistorische documentaire met een schat aan feiten aan de hand waarvan essentiële facetten in het functioneren van het bruine boek worden beschreven. Het achterwege blijven echter van verklarende toelichtingen in de beschrijving kan met name voor de niet-geverseeerde lezer aanleiding tot misverstand geven. Tot welke bevinding zal hij bijvoorbeeld komen als hij op bladzijde 39 verneemt dat het werk van Simon Vestdijk in een nationaal-socialistische brochure uit 1937 tot het te verdelgen 'sluipend gif' gerekend wordt, en op bladzijde 74 leest dat in 1943 een roman verschijnt van de bloed-en-bodem-schrijver Ludwig Tügel, vertaald door diezelfde Vestdijk? Mij dunkt dat enig expliciterend commentaar op dit soort kwesties, al dan niet onder verwijzing naar de bestaande secundaire literatuur, voor een goed begrip noodzakelijk is.

Zwaard van de geest is een nuttig naslagwerk, niet in de laatste plaats vanwege het uitgebreide personen- en naamregister, de biografische portretten van een aantal hoofdrolspelers en de korte schetsen van bruine uitgeverijen en overheidsinstellingen. Het vertoont evenwel enige opmerkelijke lacunes: coryfeeën als Erich Wichman, Albert Kuyle of Alfred Haighton zijn stellig onderbelicht. Met het oog op een gemakkelijke ontsluiting is het bovendien jammer dat de literatuurlijst slechts een – niet beredeneerde – selectie bevat van de in het boek besproken titels. Van de talrijke omissies geef ik tenslotte één voorbeeld. Van P.E. Keuchenius – onder meer redacteur van *De nieuwe gids* in de laatste, nationaal-socialistische fase van zijn bestaan – zijn drie publicaties opgenomen, maar zijn virulent antisemitische rassenleer *Bloed en mythe als levenswet* uit 1940, ook door Groeneveld een 'standaardwerk' genoemd, ontbreekt.

Hans Anten

Geheim Indië : het leven van Maria Dermoût 1888-1962 / Kester Freriks. - Amsterdam : Em. Querido's Uitgeverij BV, 2000. - 357 p. : ill. ; 24 cm
ISBN 90-214-7017-9 Prijs: € 25,-

Het leven en werk van Maria Dermoût nodigt uit tot een biografie. Haar werk komt in de Nederlandse literatuurgeschiedenis niet of nauwelijks voor, maar wordt door kenners als een hoogtepunt van de Nederlandse letterkunde van de twintigste eeuw beschouwd; en haar leven is met raadsels omgeven. *Geheim Indië*, zoals Kester Freriks zijn biografie van Maria Dermoût heeft genoemd, is dan ook een goed gekozen titel. Temeer, omdat uit deze biografie blijkt dat Indië zijn geheimen niet zomaar prijs geeft.

In 1972 heeft Johan van der Woude, die Maria Dermoût als schrijfster had ontdekt en na haar dood de beheerder werd van haar literaire nalatenschap, als eerste haar leven en werk beschreven. In de laatste decennia van de twintigste eeuw is er echter zoveel over Nederlands-Indië, over de Nederlands-Indische letterkunde en over Maria Dermoût zelf gepubliceerd, dat het boek van Van der Woude in alle opzichten verouderd was. Kester Freriks kon bij het schrijven van zijn biografie bovendien gebruik maken van een door Maria Dermoût in de jaren vijftig bijgehouden geheim dagboek, dat Van der Woude slechts gedeeltelijk had mogen raadplegen. De passages die Van der Woude niet had mogen zien hebben met name betrekking op haar jeugdliefde Aldert Brouwer; een jeugdliefde, zo weten we nu, die nooit meer voorbij gegaan is.

Maria Dermoût werd in 1888 als Maria Ingerman geboren op een suikerfabriek in Midden-Java. Officieel was ze het kind van twee Nederlandse ouders, maar ongeveer iedereen die haar persoonlijk heeft gekend, heeft dat nooit willen geloven. In de biografie van Freriks wordt een groot aantal getuigen opgeroepen, die ervan overtuigd zijn dat zij 'Indonesisch bloed' gehad moet hebben. Opmerkelijk in dit verband is ook dat zij in de genealogie van de familie Dermoût die is opgenomen in deel 11 van het *Nederlands Patriciaat* geen moeder krijgt toegevoegd: alleen de naam van haar vader wordt daar vermeld. En dan zijn er nog de foto's, waarop Maria met haar Indische uiterlijk zo opvallend afsteekt bij haar Hollandse ouders. Omtrent haar geboorte zullen altijd wel raadsels blijven bestaan.

Rond haar twaalfde gaat Maria voor haar middelbare schoolopleiding naar Haarlem. Daar ontmoet ze Aldert Brouwer op wie ze hartstochtelijk verliefd wordt. Maar een relatie tussen hen was kennelijk uitgesloten en nog steeds hevig verliefd keert Maria op haar zeventiende terug naar Nederlands-Indië. Een jaar later verlooft ze zich met I.J. Dermoût, van wie ze nooit echt heeft gehouden. Rond deze tijd begint ze ook te schrijven en publiceert ze twee verhalen in het *Weekblad voor Indië*. Maar even plotseling als ze hiermee begonnen is, houdt ze er ook weer mee op en leidt vervolgens jarenlang het anonieme leven van echtgenote van een Indische ambtenaar, totdat ze rond haar zestigste opnieuw de publiciteit zoekt en Johan van der Woude benadert om een uitgever te zoeken. Ze is twee-en-zestig als in 1951 haar debuut *Nog pas gisteren* verschijnt. In de tien jaar die ze dan nog te leven heeft werkt ze koortsachtig aan haar oeuvre, dat uiteindelijk bestaat uit twee romans en vijf verhalenbundels.

Kester Freriks heeft over dit leven een heel leesbare biografie geschreven, maar zonder ook maar enig inzicht te geven in dit raadselachtige bestaan. Waarom trouwt ze niet met Brouwer en waarom wel en zo plotseling met Dermoût? Wat brengt haar ertoe eerst wel en dan weer niet te schrijven? En waarom is ze er op het eind van haar leven, als ze oud en ziekelijk is, zo op gebrand om haar werk te publiceren? Het blijven vragen. Evenals ook haar werk – Freriks gaat daar nauwelijks op in – steeds weer vragen oproept. Het werk dat geheel door haar leven in Nederlands-Indië bepaald is en tegelijkertijd zo internationaal dat haar roman *De tienduizend dingen* (1955) in de Verenigde Staten een bestseller werd. En waarom sluit een auteur die zo Indisch is in haar werk zich zo af van de grote Indische gemeenschap in Nederland? Zelfs Tjalie Robinson die haar in 1955 bestookt met brieven kan haar niet overhalen zich bij de Indische Nederlanders aan te sluiten.

Het is vooral het uiterlijke leven dat Kester Freriks beschrijft: de plaatsen waar ze gewoond heeft, haar leven in dienst van haar man en kinderen en de contacten die ze onderhoudt met familie en kennissen. Het levert nog genoeg stof op voor een onderhoudend boek van ruim driehonderd bladzijden. Toch kleven er twee grote bezwaren aan deze nieuwe biografie. In de eerste plaats is Freriks geen kenner van Nederlands-Indië, wat leidt tot een groot aantal fouten. Om een paar voorbeelden te noemen: *De Locomotief* is in het begin van de negentiende eeuw nog niet het orgaan van de ethische politiek (p. 23) – die zou pas veel later worden uitgevonden; Gang Kenari ligt niet in de Bataviase wijk Menteng (p. 143); de zee ten zuiden van Java heet in tegenstelling tot de ontkenning van Freriks wel degelijk de Zuidzee (p. 164); Freriks kent het verschil niet tussen de binnen- en buitenbaai van Ambon (p. 117 en 138); Javaans is niet hetzelfde als Indonesisch (p. 189 en 222); de verwoesting van Ambon waar hier sprake van is vond niet in 1944 maar in 1950 plaats (p. 221); de politionele acties waren in 1955 al lang voorbij (p. 240); Maurits Ver Huell is niet dezelfde als Carel Hendrik Ver Huell (p. 259); er is nooit een gouverneur-generaal van Atjeh geweest (p. 287). Zulke fouten doen afbreuk aan de geloofwaardigheid van zijn verhaal. Des te erger is het daarom dat de verantwoording van zijn uitspraken zoveel te wensen overlaat.

Het gebruik van voetnoten – en dat is mijn tweede bezwaar tegen deze studie – is zo willekeurig en er blijft zoveel over waarvoor men tevergeefs naar een bronvermelding zoekt, dat die voetnoten slechts een schijn van betrouwbaarheid geven. Eén voorbeeld: op p. 23 vertelt Freriks dat de grootvader van Maria Dermoût samen met zijn vriend Daniël Hartevelt naar Java vertrok, waar zij een zaak begonnen in scheepsbenodigdheden en in 1852 een advertentieblad oprichtten dat uitgroeide tot het eerste Nederlands-Indische dagblad, *De Locomotief*. Hoe weet hij dat? Freriks noemt geen bron. Hij kan het gelezen hebben bij Johan van der Woude die hetzelfde verhaal vertelt. Maar Van der Woude noemt hier evenmin een bron

voor. Het is ook niet waar. Uit het 'Levensbericht' van Daniël Hartevelt, dat gepubliceerd is in de *Levensberichten der afgestorven leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* (1896-1897), blijkt dat Ingerman veel eerder op Java woonde dan Hartevelt, dat Hartevelt in 1843 in dienst trad van de firma Oliphant en Co. te Semarang, waar hij samen met de eigenaar van die firma in 1846 de *Semarangsche Courant* oprichtte. In 1849 nam Hartevelt de zaak van Karel Oliphant over en in 1853 nam hij Ingerman als compagnon op in het bedrijf. Juist omdat er zo'n groot verschil zit tussen wat Freriks vertelt en de informatie uit het 'Levensbericht' mag een bronvermelding hier niet ontbreken. Bovendien maakt dit voorbeeld duidelijk dat er geen enkele reden is om wat Freriks – zonder zijn bronnen te noemen – meedeelt, voetstoots voor waar aan te nemen. Het gevolg is dan ook dat deze biografie met enige terughoudendheid geraadpleegd moet worden.

Olf Praamstra

“Baard boven baard” : over het Nederlandse literaire en maatschappelijke leven 1945-1960 / Marianne Vogel. - Amsterdam : Van Gennep, 2001. - 294 p. ; 22 cm
Ook verschenen als proefschrift Universiteit Maastricht.
ISBN 90-5515-277-3 Prijs: € 26,99

Hoe komt het toch dat vrouwelijke auteurs zo moeizaam doordringen tot de literaire canon, zodat zelfs recente literatuurgeschiedenissen hen stiefmoederlijk behandelen? Zijn vrouwen 'nu eenmaal' behept met een zwakkere literaire competentie, of worden literaire kwaliteitsoordelen vertekend door voor vrouwen nadelige vooringenomenheden omtrent 'mannelijkheid' en 'vrouwelijkheid' en zo ja, hoe? Deze vragen worden met opvallende grondigheid behandeld door Marianne Vogel in *Baard boven baard*.

Vogel neemt in haar studie weinig tot niets als vanzelfsprekend gegeven aan en opereert vanuit een uiterst zorgvuldige onderzoeksofzet en doorwrochte methodiek in haar systematische vergelijking van de contemporaine receptie tien mannelijke en tien vrouwelijke prozaiësten die qua genre, stijl en thematiek als elkaars pendanten mogen gelden (bijv. Simon Carmiggelt en Annie M.G. Schmidt). Om de in het toenmalige maatschappelijke leven vigerende genderopvattingen op het spoor te komen, analyseert Vogel eerst een aantal niet-literaire publicaties over de fenomenen 'man' en 'vrouw' die een toonaangevende rol speelden in het maatschappelijk debat over de verhoudingen tussen de seksen. In navolging van Pierre Bourdieu's gedachte dat er een relatie van 'homologie' bestaat tussen het maatschappelijke en het literaire leven, vertaalt Vogel de aldus verkregen inzichten in onderzoeksvragen voor de analyse van een corpus van 234 recensies (112 voor de mannelijke schrijvers en 122 voor de vrouwelijke). Deze vertaling gaat als volgt in zijn werk:

- In het maatschappelijke leven worden mensen in hoge mate naar geslacht ingedeeld, omdat men mannen en vrouwen een verschillende 'natuur' toeschrijft. Delen de recensies de auteurs ook naar geslacht in, door hen in te bedden in een groep van het eigen geslacht?
- Vrouwen worden in het maatschappelijk leven geassocieerd met de wereld binnenshuis en mannen met beroepsmatig werk buitenshuis. Worden vrouwelijke schrijvers minder vaak in een netwerk van aanverwante auteurs geplaatst dan mannen?
- in het toenmalige maatschappelijke debat over de emancipatie van de vrouw wordt gesteld dat de vrouw nog in een ontwikkelingsfase verkeert, zij is nog niet waar zij moet zijn. Geldt dit ook voor de schrijvende vrouw? Wordt de kwaliteit van hun werken systematisch lager ingeschat dan die van hun mannelijke collega's?
- Het maatschappelijk leven verbindt mannen en vrouwen met een specifiek repertoire van oppositionele 'mannelijke' en 'vrouwelijke' eigenschappen. Is dit vlechtwerk van eigenschappen ook terug te vinden in de recensies?

Vogel analyseert haar onderzoeksmateriaal dus zowel vanuit kwantitatieve als kwalitatieve vraagstellingen. De behandeling van deze vragen levert onder meer de volgende inzichten op: